

*Тімуш І. С.,
д. ю. н., професор, професор кафедри
цивільно-правових дисциплін ННІПП
НАВС*

НАСЛІДКИ ВИЗНАННЯ ШЛЮБУ НЕДІЙСНИМ У СПАДКОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Сімейним законодавством передбачено, що недійсний шлюб, а також шлюб, визнаний недійсним у судовому порядку, не є підставою для виникнення в осіб, між якими він був зареєстрований, прав та обов'язків подружжя, встановлених цим Кодексом та іншими законами України (ч. 1 ст. 45 Сімейного кодексу України) [1]. Тим випадком, коли закон визначає права та обов'язки подружжя, є випадок, коли Цивільний кодекс України встановлює їх спадкові права на спадкування один після одного в порядку першої черги спадкування (ст. 1261 ЦК України) [2].

З урахуванням застережень ст. 45 Сімейного кодексу України, у випадку визнання шлюбу недійсним, особи, які перебували у недійсному шлюбі, не мають права на спадкування один після одного. Так, в пункті 18 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 року № 7 «Про судову практику у справах про спадкування» [3] зазначається, що розірвання шлюбу припиняє статус подружжя, а недійсність шлюбу (визнання шлюбу недійсним) анулює статус подружжя, у зв'язку з цим розірвання шлюбу чи визнання шлюбу недійсним після складення заповіту подружжя (стаття 1243 Цивільного кодексу України) позбавляє цей заповіт юридичного значення без пред'явлення відповідного позову. У цьому разі спадкування відбувається на загальних підставах.

З цього приводу Заїка Ю. О. зазначав, що коли у судовому порядку шлюб визнано недійсним, сімейні відносини між подружжям вважаються неіснуючими, і колишній з подружжя права на спадщину за законом не набуває. В тому разі, коли спадщина за законом вже була отримана, а потім шлюб був визнаний недійсним, зацікавлені особи можуть звернутися до такого

спадкоємця з позовом про витребування безпідставно набутого, оскільки спочатку підстава збагачення мала місце (сімейні стосунки, які дозволили особі отримати спадщину за законом), а потім ця підстава відпала [4, с. 30].

Наразі, у тому випадку, коли спадщина вже оформлена, тобто один із подружжя отримав свідоцтво про право на спадщину після смерті іншого члена подружжя, заінтересована особа має право просити суд визнати такий шлюб недійсним та, відповідно, просити визнати недійсним видане на ім'я члена недійсного подружжя свідоцтво про право на спадщину. Так, в провадженні Дніпровського районного суду міста Києва перебувала цивільна справа за позовом рідного племінника померлого до жінки померлого, яка на своє ім'я оформила спадщину після смерті чоловіка, про визнання недійсними шлюбу та свідоцтва про право на спадщину. Судом встановлено, що позивач зі своєю сім'єю проживав разом зі своїм психічно хворим дядьком. Останній на початку осені 2004 року зник, з приводу чого правоохоронними органами вчинялися дії щодо його розшуку, а в січні 2005 року повернувся додому. Після смерті дядька позивач як єдиний спадкоємець за законом звернувся до нотаріальної контори із заявою про прийняття спадщини та довідався про наявний шлюб між дядьком та відповідачкою, зареєстрований в період зникнення дядька. На момент судового розгляду відповідачка вже встигла оформити спадщину на своє ім'я, у зв'язку з чим позивач, окрім питання про недійсність шлюбу, ставив питання про скасування свідоцтва про право на спадщину. Рішенням суду було задоволено позовні вимоги племінника зважаючи на те, що за висновком посмертної судово-психіатричної експертизи померлий під час укладення шлюбу та складання заповіту на ім'я своєї нової дружини за своїм психічним станом не усвідомлював значення своїх дій та не міг керувати ними [5].

Простим та перший погляд та безрезультатним під час судового розгляду виявився наступний випадок оскарження свідоцтва про право на спадщину. Позивачкою по справі виступила перша дружина померлого чоловіка, яка ставила питання про призначення їй додаткового строку для подачі заяви про прийняття спадщини, визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину за

законом, яке отримала відповідачка як друга дружина померлого, та скасування державної реєстрації права власності на квартиру на ім'я другої дружини. Вимоги позовної заяви були обґрунтовані тим, що судовим рішенням у 2012 році було визнано незаконним та анульовано актовий запис про розірвання шлюбу між позивачкою та її померлим чоловіком, у зв'язку з чим визнано недійсним шлюб, укладений між ним і відповідачкою. Лише після набрання судовим рішенням законної сили, у позивачки з'явилося право на спадкування майна після смерті свого чоловіка, через що позивачка ставила питання про призначення їй додаткового строку для подачі заяви про прийняття спадщини. На час звернення до суду, відповідачка вже оформила свідоцтво про право на спадщину після смерті чоловіка, у зв'язку з чим позивачка ставила питання про визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину за законом, яке отримала відповідачка, та скасування державної реєстрації права власності на квартиру на її ім'я. При постановленні судового рішення про задоволення позову суд виходив з того, що іншим судовим рішенням анульовано запис про розірвання шлюбу між позивачкою та її чоловіком, у зв'язку з чим другий шлюб чоловіка визнано недійсним. Зважаючи на це, перша дружина повинна стати єдиною спадкоємицею померлого [6].

Разом з тим, судові рішення про анулювання актового запису про розірвання шлюбу та визнання шлюбу недійсним було скасоване рішенням Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ з постановленням нового рішення про відмову у задоволенні позову [7]. В результаті тривалої судової тяганини перша дружина чоловіка так і не змогла довести, що її померлий чоловік зареєстрував другий шлюб незаконно, а відтак не досягла бажаного результату оскарження свідоцтва про право на спадщину, отриманого його другою дружиною.

З приводу захисту спадкових прав добросовісної особи у недійсному шлюбі висловлюється думка про відсутність підстав позбавляти подружжя, яке є добросовісним, права на спадщину в тому разі, коли шлюб визнається недійсним після смерті одного з подружжя. Сама смерть є важкою травмою для

добросовісного з подружжя, а при визнанні шлюбу недійсним, він ще й змушений брати участь у судовому процесі та доводити свою участь у придбанні майна. Тому вважає Ю.О. Заїка, що серед інших привілеїв добросовісному з подружжя має бути надано право і на майно померлого як спадкоємцю. Це питання має знайти позитивне вирішення на законодавчому рівні [4, с. 31].

Разом з тим, практичне вирішення вказаної проблеми досить складне. Не уявляється можливим віднести добросовісного із недійсного подружжя до першої черги спадкування разом з дітьми та іншим з подружжя у дійсному шлюбі. З нашої точки зору, питання захисту права на майно недійсного подружжя слід вирішувати за тими ж правилами, що й при поділі майна недійсного подружжя. Добросовісній особі слід довести факт відокремленого проживання спадкодавця з іншим членом дійсного подружжя у певний період та просити визнати за нею право власності на частину майна, набутого в цей період (в порядку поділу майна недійсного подружжя чи-то як спільної сумісної, чи-то як спільної часткової власності).

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21–22. – Ст. 135.
2. Цивільний кодекс України. – К. - 2012. – Видавець ПАЛИВОДА А. В. - 380 с.
3. Про судову практику у справах про спадкування. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 30 травня 2008 року // Вісник Верховного Суду України. – 2008. – № 6. – Ст. 17.
4. Заїка Ю. О. Спадкові права "добросовісного" подружжя в недійсному шлюбі // Підприємництво, господарство і право: науково-практичний господарсько-правовий журнал / Ін-т приватного права і підпр-ва АПрН України та інш. – Київ, 2002. – № 11. – С. 28-31.

5. Єдиний державний реєстр судових рішень. Рішення Дніпровського районного суду міста Києва від 17 грудня 2013 року у справі № 2604/885/2012. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36600638>.
6. Єдиний державний реєстр судових рішень. Рішення Ялтинського районного суду міста АР Крим від 23 січня 2013 року у справі № 121/86/13-ц. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28877650>
7. Єдиний державний реєстр судових рішень. Рішення колегії суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 24 квітня 2013 року у справі № 6-1047св13. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31006833>.

Лов'як О. О.,

*к. ю. н., старший науковий
співробітник, професор кафедри
цивільного права і процесу НАВС,
полковник міліції*

ПРАВОВИЙ ПОГЛЯД НА ЄДИНИЙ ДЕРЖАВНИЙ РЕЄСТР ТА ПОРТАЛ ЕЛЕКТРОННИХ СЕРВІСІВ

Єдиний державний реєстр створюється з метою забезпечення державних органів та органів місцевого самоврядування, а також учасників цивільного обороту достовірною інформацією про юридичних осіб, громадські формування, що не мають статусу юридичної особи, та фізичних осіб - підприємців з Єдиного державного реєстру.

Єдиний державний реєстр ведеться державною мовою з використанням програмного забезпечення, розробленого відповідно до державних стандартів, що забезпечує його сумісність і взаємодію з іншими інформаційними системами та мережами, що становлять інформаційний ресурс держави.